

## Liturgijska glazba - vjernost liturgijskim i glazbenim vrijednostima

ANTE CRNČEVIĆ, ZAGREB  
Stručni članak

*Predavanje održano na Tjednu crkvene glazbe 2001. godine.*

Govoriti o glazbi na skupu crkvenih glazbenika istovremeno je i izazov i iskušenje: kako, naime, govoriti o *liturgijskoj* glazbi na Institutu za *crkvenu* glazbu koji izdaje časopis za *duhovnu* glazbu. Liturgijska glazba, crkvena glazba, duhovna glazba, zajedno nisu sinonimi iako imaju podosta dodirnih točaka. Na početku se stoga želim jasno odrediti: govorim o liturgijskoj glazbi te i sam termin glazba u ovom izlaganju nosi značenje liturgijske glazbe. No, recimo nešto i o razlučivanju ovih termina. Time zasigurno neću iznijeti ništa nepoznata, ali je na početku ovoga premissljanja, čini mi se, potrebno prisjetiti se te terminološke raščlambe.

### 1. Liturgijska glazba - k jasnoći termina

Termin *musica sacra*, *sveta glazba*, koji se sustavno rabi u crkvenoj literaturi, nastao je u njemačko-luteranskom ambijentu tek početkom 17. stoljeća<sup>1</sup> te se razvio kao sinonim »crkvene glazbe« (*musica ecclesiastica* ili *cantus ecclesiasticus*). Pred dvadesetak godina sveti je Otac u jednom svom nagovoru, obraćajući se članovima *Associazione italiana Santa Cecilia*, istakao kako crkveno učiteljstvo kroz minulo stoljeće opravdano inzistira na terminu *musica sacra* (*sveta glazba*) misleći pri tom na glazbu u bogoslužju<sup>2</sup>. Označnicom *sacra* ne kani se, dakle, promovirati izvanjsko terminološko lučenje na profanu i »svetu« glazbu, kao što je to bilo u devetnaestom stoljeću, nego se danas pod pojmom sveta na jasan način poima bogoslužna glazba. Pogledamo li, naime, dokumente crkvenoga učiteljstva koji su kroz zadnjih stotinu godina usmjeravali obnovu svete glazbe, susrest ćemo neizostavno termin *musica sacra*. Pravilno iščitavajući taj termin u njegovu kontekstu i u svjetlu liturgijskih zbivanja proteklog stoljeća, možemo s pravom reći da termin *sveta glazba* ni u kojem slučaju ne smijemo značenjski i sadržajno izjednačiti s terminom duhovna glazba, pa ni s terminom crkvena glazba. Imajući u vidu današnje poimanje termina *musica sacra* ili *sveta*

*glazba* možemo ga, bez bojazni, u suvremeni hrvatski jezik prevesti sintagmom *liturgijska glazba*. Pri tom se uočava *kvalitativni pomak* u definiranju svete glazbe. Dok je za *motu proprio* Pija X glazba onoliko sveta i liturgijska koliko je bliska gregorijanskom pjevanju<sup>3</sup>, za saborsku je liturgijsku konstituciju sveta glazba tim svetija što je tješnje povezana s liturgijskim činom<sup>4</sup>. Očito, dakle, da je sada liturgija temeljna odrednica liturgijske glazbe a ne neki glazbeni oblik koji bi uz crkveno pjevanje bio tradicionalno vezan. Nije stoga tradicija ona koja određuje što je liturgijsko a što ne, nego je življena liturgija ona koja glazbu kvalificira liturgijskom. Vrijedno je k tomu pripomenuti da u »liturgijsko« nećemo ubrojiti samo ono tradicionalno ili tradicijsko, nego i sve ono novo, sve što je i danas plod stvaralačkog dara, ukoliko je inspirirano liturgijom i namijenjeno liturgiji. Istinitim se tako još jednom potvrđuju riječi Igora Stravinskoga koji napisao: »Prava tradicija nije svjedočanstvo o prošlosti nego živa snaga koja može oživjeti i obnoviti sadašnjost.«<sup>5</sup>

Tim uvodnim riječima želim zapravo probuditi svijest da, kad je riječ o liturgijskoj glazbi, nužno govorimo i o glazbi i o liturgiji. Što zapravo znači kvalifikacija glazbe kao liturgijske. Iz crkvenih dokumenata proistječe da liturgijsku glazbu definiraju i liturgija i glazba. Kanim, naime, istaći da ovu označnicu »liturgijska« ne smijemo shvatiti u nekakvom deskriptivnom a još manje ambijentalnom smislu, tj. kao da bi neka glazba bila definirana liturgijskom samo po svom liturgijskom ambijentu. Kad kažemo *liturgijska glazba* onda ovom epitetu *liturgijska* treba dati *konstitutivno značenje*, a to znači da je riječ o glazbi koja je liturgija, o glazbi koja je dio liturgije, o glazbi koja je zapravo samo glazbeni izraz liturgije.

Bilo bi stoga potrebno u našem stručnom govoru stvoriti sintagmu u kojoj bi ključna riječ, dakle riječ nosiva značenjem, bila riječ liturgija a ne riječ glazba. U takvu premissljanju, ne kao prijedlog za govornu uporabu nego samo radi provociranja zdravoga razmišljanja, umjesto sintagme *liturgijska glazba* ističem izraz *glazbena liturgija* ili *oglazbljena liturgija*. Na taj se način jasnije i ispravnije shvaća i čita uloga glazbe u bogoslužju, a i sama se glazba definira kao eminentno i ontički *liturgijska*. U liturgijskoj glazbi liturgija je konstitutiv te glazbe, tj. ono što tu glazbu čini takvom.

S pravom onda možemo postaviti i pitanje, opet s ciljem provociranja ispravnog shvaćanja: može li se neka glazba nazvati liturgijskom izvan liturgijskog slavlja i liturgijskog događanja. Zasigurno ne! Liturgijska glazba izvan bogoslužja prestaje biti litur-

gijskom te postaje duhovnom, crkvenom ili sakralnom. Repertoar liturgijske glazbe u nekoj koncertnoj dvorani nije više liturgijska glazba nego duhovna glazba. Ne postoji koncert liturgijske glazbe. Taj se termin može pripustiti jedino u slučaju kad naša bogoslužja toliko degradiramo da postanu koncertom. Glazba je liturgijska jedino ako je sastavni, tvorni dio bogoslužja, jedino ako služi liturgiji kao posebni glazbeni izraz bogoslužnog događanja.

## 2. Glazba kao događanje

Liturgijska je obnova već davno nadišla pojmove *obaviti*, *obavljati* ili *izvoditi*, ili pak *dijeliti* kad je riječ o liturgiji sakramenata. Sveti se čini ne izvode niti obavljaju, nego *slave*. Jednako tako i liturgijska glazba, budući da je liturgijska, nije glazba koja se izvodi nego ona koja je dio slavlja, koja je izraz slavlja. Ona se dakle ne izvodi nego se njome slavi. Stoga glazba nije *decorum*, ures, dodatak slavlju nego je uvijek *actio*, čin, događanje, jednako kao i bogoslužje. Glazba je već po svojoj naravi događanje jer se ne uglazbljuje mrtvi tekst nego živa riječ. Tekst ne može biti glazba, samo riječ može biti glazba. I budući da je svaka riječ živa i događa se, tj. budući da nastaje u pokretu (u artikuliranju glasa i gibanju zvučnih valova), pjevanje je još i više događanje, čin. A kad je riječ o *činu* u bogoslužju, onda je taj čin, ta *actio*, uvijek i *celebratio*, *slavlje*, slavljenički čin kojim okupljena zajednica vjernika - Crkva - slavi Gospodina. Stoga i prvi protagonisti glazbenog doživljavanja liturgije - solisti, psalmisti, pjevači, dirigenti, orguljaši - nisu samo glazbenici nego i *liturzi* jer djelo koje u Crkvi vrše jest bogoslužno.

## 3. Odnos glazbe i liturgije: od autonomnosti do ministerijalnosti liturgijske glazbe

O liturgijskoj glazbi, kako već istakosmo, imaju što reći i muzikologija i liturgijska teologija. U tom susretu dviju znanosti nameću se različita pitanja: može li se govoriti o autonomiji liturgijske glazbe; kakav je međusobni suodnos muzikologije i liturgijske teologije; je li za stvaranje nekog liturgijsko-glazbenog djela dovoljno samo glazbeno nadahnuće i glazbena nadarenost? Pokušajmo odgovoriti na ta pitanja.

Posljednjih smo desetljeća svjesni sve većeg specijaliziranja unutar pojedinih znanstvenih disciplina. Mnoge se grane znanosti oformljuju kao samostalne discipline. Međutim, istovremeno se osjeća i sve veća potreba interdisciplinarnosti, tj. višedisciplinarnog proučavanja određenog problema. Sve do ne tako davno u sagledavanju određenog problema govorilo se o doprinosu pomoćnih znanosti. U tom suodnosu

i suradnji različitih znanosti i znanstvenih disciplina bili smo navikli na tzv. *acilla-model* po kojem je neka znanost bila *ancilla* tj. službenica drugoj znanosti. Tako smo govorili da je npr. filozofija *ancilla theologiae*. Danas se umjesto toga klasičnog *ancilla-modela* preferira *dijaloški model* po kojem ne bismo u pravom smislu riječi mogli govoriti o pomoćnim znanostim, odnosno o inferiornosti ili superiornosti pojedinih znanosti, nego se pokušava istaknuti istovrijednost svih znanstvenih disciplina. Na tragu takvih dijaloških interdisciplinarnih nastojanja u praksi se sve više zamjećuje razvijeniji oblik ovog dijaloškog modela koji se ravna po *principu konvergencije*, po kojem različite discipline konvergiraju, sjedinjuju se u jednoj zajedničkoj (dodirnoj) točki te tako zajednički iznalaze rješenje koje je, dakle, plod višesrtukih i višedisciplinarnih istraživanja<sup>6</sup>.

Koliko su ova suvremena nastojanja primjenjiva na suodnos, znanstveni i praktični, između glazbene umjetnosti i liturgijske teologije? U iskušenju smo razmišljati o potrebi osamostaljenja liturgijske glazbe kao samostalne discipline, neovisne od teologije i liturgike. Ovakav se govor nekomu može činiti neutemeljenim, ali na praktičnom planu, među glazbenicima se sve više osjeća opiranje utjecaju liturgije i teologije na glazbu, a sve to u ime profesionalnosti i umjetničke vrijednosti glazbe. U stvarnosti zapravo liturgijska glazba postaje *primijenjena glazba*, oblik nekakve *primijenjene umjetnosti* koju bi glazbena umjetnost samo posuđivala bogoslužju. Ako se nešto posuđuje onda onaj komu se posuđuje nema pravo dirigitirati onim što mu je posuđeno. Tako se događa da liturgija, koja po svojoj naravi traži glazbu, bude zatočena od te iste glazbe. I tu nastaje raskorak, i to u ime profesionalnosti i znanstvene neovisnosti. Nužan je dijalog kako bi se sačuvalo i dostojanstvo glazbe i dostojanstvo bogoslužja. U liturgijskoj glazbi treba se stoga klonuti dvaju ekstrema: pastoralnog pragmatizma koji bi zaboravljao glazbenu vrijednost, i apsolutnog glazbenog estetizma koji bi nijekao zakonitosti bogoslužja kojemu glazba treba služiti<sup>7</sup>.

Govorimo o krizi liturgijske glazbe. Čini se da je jedan od osnovnih izvora te krize zapravo udaljavanje glazbe od liturgije, Biblije i teologije. Takvo udaljavanje nije plod samo unutarnjih, već spomenutih, trvenja i nesnalaženja. Udaljavanju i raskoraku doprinosi svakako i novi socijalni i kulturalni ambijent modernoga čovjeka. Okvirna tema ovogodišnjeg tjedna crkvene glazbe jest *Kriza vrednota u liturgijskoj glazbi danas*. Neka mi bude dopušteno ovo *danas* protegnuti na početke stoljeća koje je iza

nas, dakle na doba »moderne« kad su se u zapadnom društvu počele osjećati duboke promjene. U filozofiji se počela razvijati »teologija« Božje smrti. Inzistira se na Božjoj smrti kako bi se moglo govoriti o čovjekovoj slobodi i čovjeku kao apsolutnom. Istovremeno, i to ne slučajno nego posljedično ovom filozofskom nahodanju, u umjetnosti se rađa kriza koju nazivamo *smrt umjetnosti*, ili *umiranje umjetnosti*. Umjetnost se razdvojila od svoga iskona, od izvora nadahnuća. Filozofija Božje smrti dovodi do smrti lijepog, umjetničkog. Stoga umjetnost prestaje biti put do Apsolutnog te teži da sama bude apsolutnom. Umjetnost se počinje divinizirati pa se događa obrat u shvaćanju umjetničkog djela. Moderni i suvremeni umjetnički pravci nemaju jasnoga cilja nego su u neprestanom traganju. Nekoć je cilj umjetnosti bio jasan, a bili su samo različiti putevi traženja toga cilja. I u tome se umijeću traženja i ukazivanja na cilj umjetnost iskazivala. U modernim pak procesima apsolutiziranja umjetnosti dolazi do raskoraka između spoznaje Stvoritelja i umjetničkog stvaralaštva. Umjetničko djelo postaje objekt diviniziranja. Tako nastaje muzej, shvaćen kao »hram umjetnosti«. Nekad se, kako će primijetiti J. Clair, hodočastilo u katedrale i svetišta, a danas u muzeje i galerije<sup>8</sup>. Umjetnost se tako, izgubivši vez sa Stvoriteljem - principom Ljepote -, sve teže snalazi u bogoslužju i bogoslužnom prostoru.

Takvo se opće događanje ili nedogađanje suvremene umjetnosti pokazuje na očevidan način i u liturgijskoj glazbi. Raskid s tradicijom značio je ujedno i raskid s vrijednošću koja se stoljećima potvrdila vrijednom. (Time ne želimo reći da je sve tradicionalno i tradicijsko samim time i vrijedno!) Umjesto koralna i polifonije kroz dvadesetak ili nešto više godina nakon Koncila naša je duhovna glazbena kultura bila preplavljena novom glazbom - avangardnom, *negro spiritual*, gospel-glazbom, ili kako se to kod nas popularno kaže šansonijerstvom (glazba sa sinkopiranim ritmom). U toj hiperprodukciji ili bolje hiperreprodukciji glazbenih ostvarenja jedva da se naslućivao pravi stvaralački duh. Nedostatak kreacije nedomještao se inovacijom. A nedostatak kreacije jest plod raskida s onim koji je *Creator, Stvoritelj*. Izlaz je pronađen u inovativnosti i produktivnosti. Gotovo da nema odgojnog zavoda po našim teološkim učilištima koji kroz zadnjih nekoliko desetljeća nije »propjevao« i potpisao neki nosač zvuka, što su ubrzo slijedile i brojne župe sa svojim VIS-ovima i bandovima. Bila je to, ipak, najšešće samo duhovna glazba pred kojom je liturgija trpjela jer ta glazbena inovativnost nije niti u dovoljnoj

mjeri bila kadra da bude bogoslužna, tj. da bude u službi bogoslužja i da izrazi dimenziju štovanja Boga. Uvođenjem bogoslužja na narodni jezik rađa se i potreba za novom glazbom, kroz koju se provlači i skrivena težnja da ona sama - glazba - bude objekt divljenja, a liturgija da joj posluži kao vremenski okvir i ambijent. Vjerujemo da je to razdoblje traženja ipak iza nas i da danas svi osjećamo potrebu povratka glazbi koja će biti tvornim dijelom bogoslužja kako bi i sama mogla biti snažna da performira bogoslužnu zajednicu. Izlet u glazbenu avangardu pokazao je da liturgijska glazba ne može biti ni autonomna ni avangardna. Ona se nužno treba naslanjati na tradiciju, ne zbog tradicije, nego zbog onog vrijednog i trajnog što nam je tradicija prenijela, a to je nadahnuće u Stvoritelju i poklonstvo pred Stvoriteljem.

Ne čudi stoga što zanimanje za koral raste ne samo u Crkvi i među crkvenim glazbenicima. Kroz zadnje desetljeće imali smo nekoliko primjera, npr. Španjolskoj, da koralno pjevanje benediktinskih monaha postane hitom među mladima. To je samo izraz traženja Onoga komu nas liturgijsko koralno pjevanje vodi. Sav se ovaj govor ne protivi ni glazbenom stvaralaštvu ni uvođenju novih glazbenih ostvarenja. Presmiono je, a i neispravno, sve novo olako etiketirati »šansonom« te mu ne dati pristupa u bogoslužje. Štoviše, bogoslužje Crkve treba odražavati život Crkve, a to znači da će i suvremeni glazbeni izraz naći mjesta u bogoslužju. Ako Crkva gregorijansko pjevanje smatra vlastitim rimskoj liturgiji (SC 116), to ne znači da se drugi glazbeni oblici isključuju. Otvorenost novom glazbenom stvaralaštvu bit će znak života Crkve, a njezina vjernost tradicionalnim oblicima prepoznat će se kao znak njezine svijesti o vrijednostima što nam ih je tradicija prenijela u baštinu.

Zbog svega iznešenog, osobito u recepciji novih glazbenih ostvarenja, potrebno je neprestano naglašavati nužnu vezanost liturgijske glazbe s liturgijom. Vratimo li se još jedanput na crkvene dokumente minulog stoljeća o liturgijskoj glazbi, uočiti ćemo znatan napredak u govoru o odnosu između glazbe i liturgije. Svi naime ključni dokumenti govore o *glazbi u službi liturgije*: za papu Pija X glazba je *humilis ancilla (ponizna službenica)*<sup>9</sup>, za Pija XI *nobilis ancilla*<sup>10</sup> (*plemenita službenica*), a za Pija XII *liturgiae quasi administra*<sup>11</sup> (*služiteljica bogoslužja*). U tom će duhu i saborska konstitucija *Sacrosanctum concilium* govoriti o ministerijalnoj ulozi (*munus ministeriale*) svete glazbe u odnosu na svetu liturgiju. Štoviše, liturgijska će konstitucija svetu ili liturgijsku

glazbu staviti u tijesan suodnos sa samim liturgijskim činom te istaći da će »sveta glazba biti to svetija što se tješnje poveže s liturgijskim činom« (SC 112).

Može li se glazbeni stvaralac osjećati povrijeđenim u ovakvom idejnom postavljanju odnosa glazbe i liturgije? Zasigurno ne, jer intimna sveza liturgije i glazbe u samoj glazbi otvara ono što su sveti oci nazivali *delectatio*, užtkom i nadahnućem, dakle glazbenim doživljajem i umjetničkim nadahnućem<sup>12</sup>. Sam sveti čin daje, naime, glazbi uvijek novo nadahnuće za uvijek novi umjetnički izražaj. Sveto je izvor nadahnuća. Bogoslužje uzvisuje glazbeni izražaj, daje mu mogućnost i sposobnost da se uzdigne iz strogo estetičkog, iznad umjetničko doživljajnog i vine se do religiozno doživljenog. Stoga, kad je riječ o liturgijskoj glazbi, kako Duchesneau zgodno reče, *il n'y a pas de music žpure', la musique est toujours žpour*<sup>13</sup>: u liturgijskoj glazbi nije riječ o 'čistoj' (*pure*) glazbi nego o glazbi koja je 'za' (*pour*). Nadovežimo se na tu misao i Kierkegaardovim riječima kažimo da čista glazba (*musica pura*) čovjeka pretvara u uho, u slušanje glazbe, a namjenska glazba, kao npr. liturgijska, u čovjeku budi ne samo užitak glazbe nego i užitak i doživljaj sadržaja što ga glazba nosi, a to je u našem slučaju »božansko«<sup>14</sup>. Time estetska vrijednost glazbe u liturgiji nije umanjena nego obogaćena, jer Bog, izvor svakog nadahnuća, pa i glazbenog, nije kažljiv samo kao istina, dobrota, ljubav, jedinstvo, nego i kao ljepota (*pulchrum*), ljepota u apsolutnom smislu riječi. Stoga i na prvim stranicama Biblije, u izvješću o stvaranju - u toj, kako reče P. Evdokimov, »simfoniji u šest dana« - Boga susrećemo kao izvor i tvorca ljepote: nakon svakog stvarateljskog djela čitamo riječi »I vidje Bog da je lijepo«<sup>15</sup>. Ljepota, reći će Berdjajev, nije cilj samo umjetnosti nego i života<sup>16</sup>. Po onom ranije spomenutom principu konvergencije liturgija i glazba udružuju se u traženju i otkrivanju apsolutne ljepote<sup>17</sup>. Stoga i novi *Katekizam Katoličke Crkve* govori o ljepoti i umjetnosti ne bilo gdje nego, ne bez razloga, baš u poglavlju koje razlaže osmu Božju zapovijed: *Ne reci lažna svjedočanstva*<sup>18</sup>. Ljepota i umjetnost trebaju dakle biti u službi Isitine, istine s velikim početnim *I*, istine koja je u Bogu. Tako i liturgijska glazba, kao izraz ljepote i kao svjedočanstvo o Istini, jest toliko umjetnost koliko »u vjeri i klanjanju dočarava i slavi transcendentno Božje otajstvo, uzvišenu ljepotu istine i ljubavi koja se pojavila u Kristu«<sup>19</sup>.

Pozivati se na umjetničku i estetsku vrijednost glazbe ne znači, dakle, nijekati, nego, naprotiv, još više produbljivati ovaj bliski odnos s božanskim. I

obratno: njezina liturgičnost, njezina ministerijalnost u liturgiji, ne sputava nego tim više obogaćuje njezinu umjetničku i estetsku vrijednost. Liturgijska glazba nije zato samo djelo koje je nastalo ili stvarano za bogoslužje, nego ono mora izvirati iz bogoslužja, iz glazbenikova bogoslužnog odnosa prema Bogu. Tako se i umjetnička i liturgijska vrijednost glazbe mjere njezinom vjernošću bogoslužju. Tu vjernost bogoslužju nazivamo njezinom ministerijalnošću. Ona treba uvijek ostati *ministra liturgiae*, vjerna službenica svetog bogoslužja.

#### 4. Trostruka vjernost liturgijske glazbe

Kad govorimo o ministerijalnosti liturgijske glazbe govorimo praktično o njezinoj trostrukoj vjernosti: vjernosti Bogu i njegovoj riječi, vjernosti bogoslužju i vjernosti zajednici. Pri tom, jasno, ne isključujemo vjernost glazbenoj umjetnosti i glazbenim vrijednostima. O tome će zasigurno moći više reći oni koji su više glazbenici nego liturgičari. Mi se ovdje zadržimo na onoj trostrukoj liturgijsko-teološkoj vjernosti.

##### 4.1. Vjernost Bogu i njegovoj riječi

Već smo istaknuli da liturgijska glazba i zbog svoje glazbene i zbog svoje liturgijske vrijednosti treba ostati vjerna Stvoritelju, kao svome izvoru i nadahnitelju. On koji je izvor glazbenog nadahnuća, on isti jest i cilj bogoslužnog štovanja pa time i bogoslužnog pjevanja. Recimo sada nešto više o liturgijsko-glazbenoj vjernosti Gospodnjoj riječi.

Liturgijska je posaborska obnova među svoje najvažnije zadatke stavila i približenje blaga Božje riječi svim vjernicima (SC 35,1). Stoga u obnovljenom bogoslužju nema bogoslužnog čina bez navještaja Božje riječi. Po navještaju Božje riječi, reći će Koncil, Krist je na vidljiv način prisutan u bogoslužju, a istaknut će da se Krist na osobit način ponazočuje kad zajednica psalmira (SC 7). Pjevanje je psalama kadro i snažno preobraziti zajednicu jer su psalmi, kao Bogom nadahnuta riječ, pjesma-molitva koja je nositeljica Duha Božjega. Pjevati Gospodinu njegovom riječju, znači uzvratiti mu molitvom kojom nas on sam nadahnjuje i preobražava. A budući da je isti Duh Božji nadahnitelj i svetopisamskog teksta i glazbenog stvaralaštva, psalam daje uvijek novu snagu i mogućnost glazbenom izražavanju. Nije stoga bila tek disciplinska ili kantska, nego i umjetnička i estetska norma, da je prva Crkva u bogoslužje pripuštala samo pjevanje koja se temeljilo na Božjoj riječi, tj. pjevanje psalama i biblijskih himana. Na takav je stav Crkva, bez sumnje, bila ponukana gnostičkom glazbenom li-

teraturom i lirikom koja je počela prodirati u bogoslužje, kao npr. današnja new-age literatura i glazba. Međutim, Crkva je već tada htjela pokazati da je Božja riječ neiscrpn i izvor nadahnuća, riječ kojoj treba dati mjesto prije svake druge riječi. Božja je riječ je uvijek otvorena umjetničkom izražaju jer je bogonadahnutu, a ujedno i riječ koja je najiskrenija molitva jer u njoj sam Duh Božji u nama progovara »neizrecivim uzdisajima« i uči nas »da molimo kako valja« (Rm 8,26)<sup>20</sup>.

Danas se kriza liturgijske glazbe, o čemu premišlja ovogodišnji Tjedan crkvene glazbe, osjeća upravo i zbog njezinog udaljavanja od Božje riječi. Iako je jasna želja Koncila bila da Božja riječ bude ona koja će prevladavati nad ljudskom riječju, današnja bogoslužja boluju od akutnog verbalizma: u bogoslužjima se previše govori, sve se nastoji protumačiti. Inflacija ljudske riječi potisnula je navještaj Božje riječi i govor znaka u drugi plan, a time je potisnuta i zanemarena otajstvenost bogoslužja. Ljudska riječ može biti tajanstvena ali ne i otajstvena. A Bog se doživljava samo u otajstvu. Samo Božja riječ može biti otajstvena. Stoga se udaljavanje bogoslužja od Božje riječi manifestira i u liturgijskoj glazbi. U našim misnim bogoslužjima psalmi su reducirani gotovo samo na *gradual*, a zaboravljeno je biblijsko blago koje je jednako tako vrijedno i za *introitus*, i za *offertorium*, i za pričesnu pjesmu.

Inzistiranje na većoj glazbenoj vjernosti Božjoj riječi ne ide za tim da se provede slijepa vjernost biblijskom *tekstu*, tekstu kao podlozi za glazbeno izražavanje. U bogoslužju pak nije riječ o tekstu nego o živoj Božjoj riječi. Riječi koja je postala tijelom, riječi koja se utjelovila, dakle Riječi kao živoj stvarnosti. Glazba i pjevanje u bogoslužju postaju tako *locus incarnationis*, mjesto utjelovljenja samoga Boga. Međutim, utjelovljenjem Božje riječi nije se dovršilo djelo spasenja: Krist je došao izvršiti djelo otkupljenja. To je smisao njegova utjelovljenja.<sup>21</sup> Stoga i naša pjesma, ukoliko je utjelovljenje i uprisutnjenje Boga po njegovoj riječi, jest istovremeno i njegovo djelo otkupljenja nad nama. Pjesmom koja je vjerna Bogu i njegovoj riječi mi uprisutnjujemo Boga u naše liturgijsko okupljanje, ali istovremeno i omogućujemo da ta pjesma-riječ po božanskom djelovanju bude spasenjska, otkupiteljska nad liturgijskom zajednicom. Antropologija i semantika to nazivaju performativnom ili perlukatornom snagom riječi, a za teologiju je to otkupiteljska snaga Božje riječi. Tako se liturgijskim pjevanjem, ukoliko je vjerno Bogu i njegovoj riječi, izvršuje nad nama djelo otkupljenja.

#### 4.2. Vjernost bogoslužju

Pod vjernošću bogoslužju mislimo prvenstveno na onaj tijesan suodnos glazbe i liturgijskog čina, suodnos o kojem, kako reče Koncil, visi svetost odnosno liturgičnost svete glazbe. Liturgijska je glazba uvijek bogoslužna, treba da izražava bogoslužni duh i potiče zajednicu na bogoslužje: i onda kad je poimamo kao prateću pjesmu nekog čina (npr. ulazna pjesma) kao i onda kad je pjesma sama po sebi bogoslužni čin (npr. himan *Gloria* ili poklik *Sanctus*). Bogoslužje nije vremenski okvir za glazbeno događanje nego je glazba način kojim bogoslužje zadobiva svečaniji, produhovljeniji, nadahnutiji i jasniji izraz.

Pri tom je neophodno istaći i stupnjevanje po važnosti pojedinih glazbenih dijelova mise, kako *ordinarium*-a tako i *proprium*-a. Svima nam je, naima, jasno da svi dijelovi bogoslužja nemaju jednaku važnost. Oni središnji i važniji naglašeni su - svaki prema svojoj prirodi - posebnim stavovima tijela, pratećim elementima, govorno-glazbenim izrazom, ali i prikladnim vremenskim trajanjem. Svi ćemo se osjećati neugodno u bogoslužju u kojem je neki njegov dio vremenski ili načinom slavlja prenaplašen. Markantan primjer koji djeluje deprimirajuće na sve sudionike jest onaj kad homilija zauzme najvažniji, središnji i vremenski naduži dio bogoslužja. Umijeće slavljenja pretpostavlja poznavanje značenja svakog pojedinog dijela bogoslužja i ekvilibriranost (što ne znači jednakost) svih pojedinih dijelova kako bi svi zajedno tvorili »jedan« čin.

Ista se zakonitost treba primijeniti i na bogoslužnu glazbu. Ne može po glazbenom izražaju biti jači i markantniji *Agnus Dei* ili pak darovna pjesma od himna *Slava*, poklika *Aleluja* ili svećenikove doksologije *Po Kristu s Kristom i u Kristu*. Svaki pjevani dio bogoslužja mora biti apsolutno vjeran onom dijelu bogoslužja u kojem se događa i to trostruko vjeran: sadržajem (riječju koja je nositelj sadržaja), glazbenim izrazom i vremenskim trajanjem. Pjesma mora biti komplementaran dio bogoslužnog čina, mora odražavati njegovu narav, njegovu poruku, i pojašnjavati njegovo značenje; ne smije ga, dakle, niti prenaplašavati niti obezvrjeđivati. U protivnom, dolazi do rastave i svađe u ovom nerazrješivom braku glazbe i bogoslužja. Stoga će glazbenici u bogoslužju najviše uspjeti kad povratna informacija iz zajednice bude: *Hvala vam na divnom bogoslužju, a ne Divno ste pjevali*.

#### 4.3. Vjernost zajednici

Osnovni teorem bogoslužja jest da je ono djelo zajednice, djelo Crkve. Nema bogoslužja bez Crkve. Nema bogoslužnog čina ili sakramentalnog slavlja

koje bi slavio sam pojedinac. Subjekt liturgijskog slavlja jest uvijek Crkva, zajednica vjernika okupljena oko Krista. Stoga i liturgijska glazba, želi li biti vjerna bogoslužju, i želi li biti bogoslužje, ne smije zaboraviti ovu osnovnu pretpostavku svoje ministerijalnosti, a to je vjernost zajednici. Cijela zajednica treba da na prikladan način u bogoslužju sudjeluje pjevanjem. Pri ovom govoru o komunitarnoj dimenziji bogoslužja i liturgijske glazbe treba zapravo naglasiti ne bilo kakav komunitarni vid, nego upravo onaj eklezijalni. Nije svaka zajednica Crkva, niti se grupa pa taman se osjećala »crkvenom« smije pretpostaviti Crkvi, ili pak privilegirano identificirati s Crkvom.

Jedan od osnovnih postulata liturgijske obnove bio je djelatno sudjelovanje svih vjernika, dakle cijele zajednice u bogoslužju. Glazba je jedan od najizvršnijih medija u tom uključenju zajednice u bogoslužno događanje. Gledano s antropoloških polazišta glazba ima kohezivnu snagu, snagu da od okupljenih pojedinaca stvori zajednicu koja će se osjećati jednim bićem. Čovjek u zajednici ima psihološku potrebu da se u zajednicu aktivno uključi, a ne da bude samo nominalni član grupe. Dvoje mladih ljudi kad zajedno hodaju i prisno razgovaraju nesvjesno će složiti korak. Njihovo unutarnje zajedništvo neizostavno će se manifestirati i na njihovoj vanjštini. Jednako tako i u bogoslužju, svjesni da Boga slavimo ne kao skup pojedinaca ili jedinki, nego kao Crkva, dakle kao jedno tijelo s Kristom Isusom, naše unutarnje zajedništvo ima potrebu da bude očitovano i izvanjskim elementima. To činimo zajedničkim držanjem tijela, zajedničkim kretnjama, poklicima, šutnjom, ali i zajedničkim pjevanjem. Prva je Crkva bila duboko svjesna te performativne snage glazbe pa je inzistirala na jednoglasnom pjevanju koje liturgija naziva *una voce dicentes*. Stoga već u najranijim liturgijskim tekstovima predslavlje završava upravo tim ili sličnim riječima pozivajući vjernike na ne samo jednodušno nego i jednoglasno pjevanje poklika *Sanctus*. Ovim prizivom na liturgijsku tradiciju ne ustajemo protiv polifonije nego kanimo samo istaći koliko glazba treba da bude vjerna zajednici, tj. omogućiti joj da *zajedničkom* pjesmom izrazi i gradi svoje zajedništvo, tj. crkvenost, te svoju bogoslužnost, svoje klanjanje Bogu.

Neupitno je, pri tom, da će neke dijelove u liturgijskoj zajednici pjevati *shola cantorum*, neke solist, neke sam predsjedatelj, ali primat u pjevanju nema ni solist ni *shola* ni predsjedatelj nego zajednica. Pjevanje je njezin vlastiti način izražavanja i ne

smije joj ga preoteti ni zbor ni solist. Kad kažemo da je liturgijska glazba u službi zajednice time se naglašava eklezijalna dimenzija glazbe, njezina sposobnost da izgrađuje Crkvu i da je čini istinskim subjektom bogoslužja.

\* \* \*

Sažmimo na kraju ovaj naš govor o trostrukoj vjernosti liturgijske glazbe. Zamjećujemo da je vjernost trima vrednotama - Bogu, bogoslužju i bogoslužnoj zajednici - u krizi. Kriza vrednota počesto se olako shvaća. Usudio bih se polemizirati i reći da nije vrednota krizna. Ona ostaje vrednota i vrijednost pa taman bila od svih zaniijekana i obezvrijeđena. Istina ostaje istinom pa taman je svi proglasili glupošću. Jednako tako i kriza vrednota u liturgijskoj glazbi jest zapravo *kriza vjernosti* vrednotama koje ostaju trajno vrijedne. U tom bismo smislu mogli korigirati i naslov ovogodišnjeg tjedna crkvene glazbe te govoriti o *krizi vjernosti vrednotama liturgijske glazbe*. Vratimo se zato na trenutak ovoj našoj trostrukoj krizi vjernosti. Iznijet ću samo nekoliko, možda nedovoljno povezanih misli, s nakanom da potaknem na razmišljanje.

1. *Kriza vjernosti Bogu i njegovoj riječi*. Ne samo u bogoslužju nego uopće u našoj duhovnosti, ljudska se riječ stavlja ispred Božje riječi. Radije se čita *Ph. Bosmans, A. de Mello, H. Džubrana* ili pak *P. Coelho* nego Sveto Pismo. Time Božja Riječ nije krizna, nego je naš izbor krizan. Jednako je krizan i naš izbor u bogoslužnoj glazbi.
2. *Kriza vjernosti bogoslužju*. Osobna se pobožnost te pobožnost i obrednost neke grupe pretpostavlja bogoslužju župske zajednice (Crkve). Pobožnost svetom Anti, križni put, krunica ili kakva devetnica katkad su važniji od misnog bogoslužja. Sakramentalna su slavlja gotovo potpuno zanemarena i izolirana od župske zajednice. Zato gotovo da i ne poznajemo liturgijsku pjesmu koja bi bila stvarana za druga sakramentalna slavlja, npr. sakrament ženidbe, potvrde ili svetog reda. Misno je bogoslužje, ne zaboravimo, tek dio bogoslužnog blaga.
3. *Kriza vjernosti zajednici*. Osobna se vjera pretpostavlja vjeri Crkve. Zato nastaju grupe, skupine, molitvene ili druge, počesto na uštrb crkvenosti, tj. zajedništvu župske zajednice. Sakramenti se dijele izvan župske zajednice, kao privatni čin a ne kao slavlje cijele zajednice. Tako i glazba biva diktirana potrebama pojedinaca i grupe a ne župske zajednice. Stoga je i sama glazba u opasnosti da poprimi

obilježja personalizma i individualizma a ne eklezijalnosti. (Možda se u tom smislu može tumačiti i recepcija taizeovske glazbe u liturgijskoj zajednici, unatoč njezinoj jasnoj neliturgijskoj i necrkvenoj naravi).

Ta trostruka kriza vjernosti trima temeljnim liturgijskim vrednotama neminovno se očituje i u liturgijskoj glazbi. Stvaranje dobre liturgijske glazbe prepostavlja zato ovu trostruku vjernost. Takva liturgijska glazba može niknuti samo iz zdravog vjerničkog osjećanja za Crkvu i za njezino bogoslužje. Stoga je i danas potrebno govoriti ne samo glazbi »za« bogoslužje, nego istovremeno i o glazbi koja je izvire »iz« bogoslužja, kako bi sama mogla biti bogoslužjem, odnosno glazbenim izrazom bogoslužnog čina.

### Umjesto zaključka

Umjesto zaključka ovom razmišljanju, podsjećam na rečenicu čovjeka koji nije bio ni glazbenik ni liturgičar pa ni kršćanin, ali njegovih nekoliko riječi divno govore o uzvišenosti glazbe. Mahatma Gandhi iznio je svoje viđenje svijeta na ovaj način: more je životni ambijet riba i njima je vlastito da šute; na zemlji obitava životinjski svijet i u njegovoj je naravi da kriči; a visine su svijet ptica i njima je vlastito da pjevaju. A čovjek, jedino je on kadar i šutjeti i vrištati i pjevati. Međutim, samo onda kad se vine u visine njegova riječ postaje pjesmom a život glazbom. Kao komentar na ove Gandhijeve misli posuđujem razmišljanje kardinala Ratzingera koji ustvrdi da je današnji čovjek, lišen transcendentnog i božanskog, sve manje sposoban šutjeti i pjevati te da mu preostaje samo »vrištati«<sup>22</sup>. A liturgija je upravo mjesto gdje čovjek doživljava i šutnju i pjesmu, jer po njoj doživljava dubinu ove životne stvarnosti ali i uzvišenost života prema kojem nam je hitati.

Tim riječima želim dovršiti ovo razmišljanje i još jednom naglasiti da liturgijska glazba treba biti plod visina kako bi nas mogla ponijeti u visine, jer to joj je poziv i poslanje. U protivnom ona više nije liturgijska, bogoštovna, nego glazbenoštovna ili pak samo čovjekoštovna.

### BILJEŠKE:

<sup>1</sup> Termin se, koliko je poznato, pojavljuje prvi put god 1614. u M. PRAETORIIUS, *Syntagma musicum. I: De musica sacra et ecclesiastica. Von der Geistlichen und Kirchen-Music*, 1614. O povijesnom razvoju termina vidi: H. HUCKE, *L'evoluzione del concetto di «musica sacra» nel quadro del rinnovamento liturgico*, (BEL, Sectio pastoralis 4), Centro liturgico Vincenziano, Roma 1967; N. SCHALZ, *La notion de «Musique Sacrée»*; *Id.*, *La notion de «musique sacrée»: une tradition récente*, LMD 108(1971) 32-57; *Id.*, *«Musique sacrée». Naissance et*

*évolution d'un concept*, LMD 164(1985), 87-104; C. DUCHESNEAU, *Musique sacrée, musique d'Église, musique liturgique: changement de mentalité*, *Notitiae* 23(1987) 1189-1190.

<sup>2</sup> Usp. *Importanza della musica «sacra»*, Omelia di Giovanni Paolo II (21. set. 1980), 3, (=Ench. Lit. 2604).

<sup>3</sup> Usp. PLO X, *Motu proprio «Tra le sollecitudini»*, 3.

<sup>4</sup> Usp. SC 112.

<sup>5</sup> I. STRAVINSKY, *Poétique musical*, Paris 1952, 40 Šnavedeno prema N. SCHALZ, *La nozione di «musica sacra»: Un passato recente*, RL 59(1972) 183Č.

<sup>6</sup> «O takozvanim konvergirajućim opcijama (»konvergierende Optionen«) u dijalogu liturgijske znanosti s humanističkim znanostima vidi A. GERHARDS, A. ODENTHAL, *Auf dem Weg zu einer Liturgiewissenschaft im Dialog*, LJB 50(2000) 49-50.

<sup>7</sup> «Come l'estetismo elitario non può conciliarsi con il compito della musica ecclesiale, così è anche per il pragmatismo pastorale che bada solo al successo», J. RATZINGER, *Cantate al Signore un canto nuovo. Saggi di cristologia e liturgia*, (Già e non ancora 314), Milano 1996, 132.

<sup>8</sup> »U osvit drugog tisućljeća redovnik Glaber zadivljeno je promatrao kako se nad Europom raskriljuje žbjelji ogrtač crkava'. Danas, na kraju tog istog tisućljeća, možemo zadivljeno promatrati kako se nad Zapadom raskriljuje sivi ogrtač muzeja. Ako je vjerovati Međunarodnom muzejskom vijeću, sedemdesetih se godina u svijetu otvorao jedan muzej na tjedan. Svaki je grad u tom desetljeću želio imati svoj muzej, kao što je na početku XI. stoljeća svaki grad želio imati svoju katedralu.«, J. CLAIR, *Razmišljanja o stanju umjetnosti. Kritika moderniteta*, *Europski glasnik* 3(1998) 430.

<sup>9</sup> PLO X, *Motu proprio Tra le sollecitudini*, 1903.

<sup>10</sup> Apostolska konstitucija *Divini cultus sanctitatem*, 1928.

<sup>11</sup> *Musicae sacrae disciplina*, 1955.

<sup>12</sup> C. DUCHESNEAU, *Musique sacrée, musique d'Église, musique liturgique*, o.c. 1198.

<sup>13</sup> C. DUCHESNEAU, *Musique sacrée, musique d'Église, musique liturgique*, o.c. 1196.

<sup>14</sup> «Nella musica pura si è 'tutto orecchio', mentre nella musica di programma o in una musica comunque finalizzata c'è riflessione: un godimento del godimento o un congodimento del 'significato' che sta nel fondo o nell'esperienza interiore.«, navedeno u H.U. VON BALTHASAR, *Il chicco di grano. Aforismi*, Jaca Book, Milano 1994, 99-100.

<sup>15</sup> Prijevod LXX u izvješću o stvaranju znakovito rabi termin *kalon* (ljepo) a ne *agathon* (dobro). U hebrejskom masoretskom izvorniku susrećemo pak riječ koja označava ujedno i *kalon* i *agathon*. Usp. P. EVDOKIMOV, *Teologia della bellezza*, Cinisello Balsamo (Milano) 1996, 29-30 Šizvornik: *L'art de l'icone. Théologie de la beauté*, Ed. Desclée de Brouwer, Paris 1972Č.

<sup>16</sup> U tom smislu treba shvatiti Bredjajevljevu misao da će »Ljepota spasiti svijet«.

<sup>17</sup> O estetskoj vrijednosti glazbe vidi P. W. COLLINS, *Liturgie et esthétique*, LMD 199 (1994/3) 99-115.

<sup>18</sup> Usp. KKC 2500-2503, poglavlje *Istina, ljepota i sakralna umjetnost*.

<sup>19</sup> KKC 2502.

<sup>20</sup> »Drevni su monasi bili tako sigurni u tu istinu da se nisu ni zauzimali za pjevanje psalama na svom materinskom jeziku; bila im je dovoljna svijest da su na neki način žorgulje' Duha Svetoga. Bili su uvjereni da njihova vjera omogućuje recima psalama oslobadati žsnagu' Duha Svetoga.« *Nagovor pape Ivana Pavla II na općoj audijenciji, 04. travnja 2001.*, br. 1 (navedeno prema IKA *Vijesti-News*, 15/2001, 31).

<sup>21</sup> Usp. J. RATZINGER, *Cantate al Signore un canto nuovo*, o.c., 146-148.

<sup>22</sup> Usp. J. RATZINGER, *Cantate al Signore un canto nuovo*, o.c., 153-154.